

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Методичні рекомендації
до виконання курсової (розрахунково-графічної) роботи
для студентів економічних спеціальностей всіх форм навчання**

Затверджено на засіданні кафедри
бухгалтерського обліку, оподаткування
та аудиту
протокол № 20 від 30.06.2016

Аналіз господарської діяльності. Методичні вказівки до виконання курсової (розрахунково-графічної) роботи для студентів економічних спеціальностей / Укл.: Іванова Л.Б. – Чернігів: ЧНТУ, 2016. – 43с.

Укладач: Іванова Людмила Борисівна, кандидат економічних наук, доцент

Відповідальний за випуск: Маргасова В.Г., завідувач кафедри обліку і аудиту, доктор економічних наук, професор

Рецензент: Маргасова В.Г., професор кафедри обліку і аудиту Чернігівського національного технологічного університету

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. СТИСЛІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	6
2. ВИКОНАННЯ УЗАГАЛЬНЮЮЧОГО ПОПЕРЕДНЬОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	11
3. АНАЛІЗ ОБСЯГУ РЕАЛІЗОВАНОЇ (АБО ТОВАРНОЇ) ПРОДУКЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ	13
4. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАНИХ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ВПЛИВУ НА ЧИСТИЙ ДОХІД (АБО ОБСЯГ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ)	19
5. ЕКОНОМІЧНИЙ УЗАГАЛЬНЮЮЧИЙ АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ	23
6. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. ПІДПРИЄМСТВА	25
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	28
ДОДАТКИ ВИХІДНИХ ДАНИХ ДЛЯ ВАРІАНТІВ	32

Вступ

Дисципліна «Аналіз господарської діяльності» є нормативною і відноситься до циклу професійної та практичної підготовки галузі знань.

Вивчення дисципліни сприяє формуванню професійних знань та вмінь з аналізу господарської діяльності підприємства у відповідності з потребами ринкової економіки.

Метою викладання навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності» є засвоєння студентами теоретичних основ економічного аналізу, методологічного інструментарію дослідження діяльності підприємств, оволодіння основними методами щодо оцінки наявності та використання ресурсів підприємства, аналізу понесених витрат, отриманих доходів, вивчення методичних підходів до пошуку резервів щодо збільшення фінансових результатів підприємства. Ідея дисципліни пов'язана з послідовним формуванням у студентів економічного мислення на підставі знання методології економічного аналізу та методики проведення аналізу господарської діяльності підприємств усіх форм власності для розв'язання проблем в умовах ринкових відносин.

Програму зорієнтовано на ринкові умови господарювання. У ній використано вітчизняний і зарубіжний досвід підготовки відповідних спеціалістів у вищих навчальних закладах.

Основними завданнями вивчення студентами дисципліни є:

- оволодіння комплексом сучасних методів, способів та прийомів, зокрема з урахуванням особливостей різноманітних видів економічного аналізу;

- набуття вмінь та навичок з економічного аналізу окремих сфер діяльності підприємства за наступними напрямками: техніко-економічного аналізу, а саме аналізу обсягів виробництва, робіт, послуг, аналізу наявності та використання ресурсів; фінансових показників, зокрема, аналізу витрат, доходів, фінансових результатів, показників фінансової стійкості та платоспроможності;

- опанування професійних навичок застосування підходів до пошуку резервів у діяльності підприємств в умовах ринкових відносин з урахуванням вимог національної та міжнародної практики.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- основні методи, способи, прийоми економічного аналізу; призначення різних видів аналізу;
- структуру та зміст інформаційного забезпечення економічного аналізу;
- методичні підходи до економічного аналізу діяльності підприємства стосовно можливого вибору факторів виробництва;

- методичні підходи стосовно аналізу обсягів, витрат, доходів, використання ресурсів, прибутковості;
- основи організації аналізу на підприємствах усіх форм власності.

вміти:

- оцінювати узагальнюючі результати виробництва (продукції, наданих послуг, виконаних робіт) на основі аналізу обсягу випуску і реалізації продукції, собівартості реалізованої продукції, фінансових результатів, показників фінансового стану підприємства, його зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності;
- виявити кількісний вплив факторів на ці результати;
- визначати ступінь використання виробничих потужностей, матеріальних і трудових ресурсів, їх взаємодії та впливу на узагальнюючі показники діяльності підприємства;
- виявляти і вимірювати резерви виробництва, розробляти засоби для їх мобілізації;
- прогнозувати появи нових факторів, напрямків, тенденцій у виробничо-господарської діяльності підприємств усіх форм власності.
- набувати та підвищувати рівень комунікації щодо надання керівництву підприємства інформації для прийняття управлінських рішень на основі комплексу показників різних сфер діяльності підприємства; вміти організувати аналітичну роботу щодо виявлення, розробки та реалізації встановлених резервів.

Розрахункова робота включає питання за усіма темами дисципліни.
Курсова робота включає основні питання за усіма темами дисципліни, передбачає отримання результатів щодо аналізу операційних витрат та їх впливу на синтетичний показник діяльності підприємства

Виконуються роботи на базі реальної фінансової звітності підприємств міста та області, зокрема бухгалтерського балансу, звіту про фінансові результати, приміток до фінансової звітності. Також використовуються дані статистичної звітності підприємств. Базу даних студент має право обрати за бажанням.

З розрахунковою або курсовою роботою потрібно представити заповнені форми річних звітів підприємства.

Якщо студент не має звітної бази для написання роботи, то йому надається вихідні дані з методичних вказівок згідно з варіантом. Для виконання роботи пропонуються шість базових варіанта: студенту видається один з них за вибором викладача.

1. Стислі теоретичні відомості щодо економічного інструментарію аналізу господарської діяльності

Абсолютні і відносні величини

За допомогою абсолютних величин характеризуються розміри (рівні, обсяги), наприклад, обсяг виробництва продукції в натуральному вимірі або в вартісному виразі, сума витрат на виробництво продукції, сума прибутку і т.п.

В економічному аналізі абсолютні величини використовуються в якості бази для розрахунків середніх і відносних величин. Існують кілька видів відносних величин, які характеризують економічні процеси в статичній і динамічній формі: коефіцієнти, темпи росту і приросту, відносні величини для характеристики структури; відносні величини інтенсивності.

При розв'язанні завдань необхідно вказати, які показники відносяться до абсолютних і відносних показників. Вказати відносні величини, які характеризують економічні процеси в статичній і в динамічній формі.

Приклад. Назвати абсолютні та відносні показники, визначити відносні показники.

Таблиця 1 – Динаміка обсягу товарної продукції виробництва

Показники	Фактично		Темп росту, %	Темп приросту, %
	за попередній рік	За звітний рік		
1. Обсяг виробленої продукції, у натуральних вимірниках, тон	200	210		
2. Обсяг продукції в оптових цінах підприємства, тис. грн	400	420		
3. Повна собівартість виробленої товарної продукції (товарна продукція за собівартістю) тис грн	320	330		
Розрахувати: 1. Середня ціна однієї тони продукції, грн. 2. Собівартість однієї тони продукції, грн 3. Прибуток на одну тону, грн 4. Рентабельність, %				

Середні величини

Середні величини як характеристика кількісно однорідних економічних явищ мають важливе значення в дослідженні економічних процесів. Середня величини – узагальнююча характеристика розміру певного признака, віднесеного до одиниці сукупності.

В економічному аналізі діяльності підприємства найчастіше використовуються наступні варіанти середніх величин.

Середньоарифметична – використовується для визначення середньорічної вартості основних та обігових коштів у випадку виконання умов порівнянності, наприклад, коли бухгалтерська інформація про наявність фондів дається за рівні проміжки часу. В протилежному випадку – використовується середньозважена, де вагами є нерівні проміжки часу.

Середньозважена величина використовується у випадку невиконання умов порівнянності, наприклад, коли для характеристики ознаки використовується різні проміжки часу. В цьому випадку необхідно використовувати у якості ваг – періоди часу. Так, для визначення середньоспискової чисельності необхідно не тільки данні про наявність робітників на початок і кінець періоду, що аналізується, прийняття і звільнення робітників, а й про те, який час відпрацював кожен робітник на протязі розглянутого періоду. Середньоспискову чисельність в цьому випадку можна визначити:

$$\bar{Ч}_{сп} = Ч_i / D_i, \quad (1)$$

де $\bar{Ч}_{сп}$ – середньоспискова чисельність за певний період часу, чол.;

$Ч_i$ – чисельність робітників, що відпрацювали період часу, який аналізується чол.;

D_i – розглядаємий період часу (місяць, квартал, рік).

Іншим прикладом необхідності використання середньозваженої величини є показники середнього тарифного розряду робітників і середнього тарифу робіт. Порушення умов неспівставленості є в тому, що кожному з розряду відповідає, як правило, неоднакова кількість робітників.

Середньотарифний розряд визначається за формулою:

$$\bar{N} = Ч_t * N_i / Ч \quad (2)$$

де \bar{N} – середньотарифний розряд робітників;

$Ч_t$ – чисельність робітників відповідного розряду, осіб.;

N_i – відповідний тарифний розряд;

$Ч$ – загальна чисельність робітників, осіб.

Для визначення середнього темпу росту необхідно порахувати середню геометричну.

Середній темп росту знаходиться за формулою:

$$\bar{t} = \sqrt[n-1]{t_i \times t_{i+1} \times \dots \times t_{n-1}} , \quad (3)$$

де \bar{t} – середньорічні темпи росту;
 t_i – темпи росту обсягу за n-1 період;
n-1 – кількість періодів;
n – кількість років;
i – період, де $i = [1, n - 1]$.

Основні рекомендації по використанню методів факторного аналізу в розрахунках завдань

Для виконання завдань курсової (розрахунково-графічної) роботи необхідно використовувати основні прийоми і методи факторного аналізу, такі, як прийом вирівнювання початкових точок аналізу, індексний метод, метод ланцюгових підстановок, інтегральний метод, які дозволяють визначити вплив фактору (причини) на досліджуваний показник. Наприклад, індексний метод використовується для найпростіших економічних моделей, що описують економічні явища. До таких моделей можна віднести наступні залежності обсягу товарної продукції і виробничих факторів:

$$V_{m.n.} = C_{осн.} \times f , \quad (4)$$

$$V_{m.n.} = \bar{C}_{ок.} \times n , \quad (5)$$

$$V_{m.n.} = \bar{r}_{o.n} \times B , \quad (6)$$

$$V_{m.n.} = N \times Ц , \quad (7)$$

де $V_{m.n.}$ — обсяг реалізованої продукції;

$C_{осн.}$ – середньорічна вартість основних фондів;

$\bar{C}_{ок.}$ – середньорічні залишки оборотних засобів;

- *Г_{о.п.}* – середньоспискова чисельність;
N – кількість випущеної продукції;
Ц – ціна одиниці виміру;
f – фондвіддача основних фондів;
n – оборотність оборотних коштів;
B – виробіток від одного працюючого.

Показники фондвіддачі, оборотності, виробітку, ціни відносять до якісних факторів, інші з вище перерахованих – до кількісних показників. Така класифікація факторів важлива для індексного методу, дотримання його основних правил.

Якщо *Z* – результуючий фактор (досліджуваний фактор), *X* – кількісний фактор, тоді *Y* – якісний фактор та $z = x \times y$.

В такому разі величина впливу буде визначатись:

$$\Delta Z^x = (X^{36} - X^{баз}) \times Y^{баз}, \quad (8)$$

$$\Delta Z^y = (Y^{36} - Y^{баз}) \times X^{36}, \quad (9)$$

де ΔZ^x – зміна досліджуваного показника в звітному періоді в порівнянні з базовим (наприклад із попереднім роком) у силу зміни *X*;

ΔZ^y – зміна досліджуваного показника в звітному періоді в порівнянні з базовим (наприклад із попереднім роком) в залежності від зміни *Y*;

$\Delta X = (X^{36} - X^{баз})$ – зміна кількісного фактору за аналогічний період;

$\Delta Y = (Y^{36} - Y^{баз})$ – зміна якісного показника за аналогічний період.

При використанні інтегрального методу:

$$\Delta Z^x = (X^{36} - X^{баз}) \times Y^{баз} + \frac{\Delta X \times \Delta Z}{2}, \quad (10)$$

$$\Delta Z^y = (Y^{36} - Y^{баз}) \times X^{баз} + \frac{\Delta Y \times \Delta Z}{2}, \quad (11)$$

Метод ланцюгових підстановок використовується для моделей з великою кількістю факторів:

$$Z^{36} = a^{36} \times b^{36} \times c^{36}, \quad (12)$$

$$Z^{баз} = a^{баз} \times b^{баз} \times c^{баз}, \quad (13)$$

При цьому

$$\Delta Z^a = a^{3b} \times v^{6az} \times c^{6az} - Z^{6az}, \quad (14)$$

$$\Delta Z^b = a^{3b} \times v^{3b} \times c^{6az} - a^{3b} \times v^{6az} \times c^{6az}, \quad (15)$$

$$\Delta Z^c = a^{3b} \times v^{3b} \times c^{3b} - a^{3b} \times v^{3b} \times c^{6az}, \quad (16)$$

де ΔZ^a , ΔZ^b , ΔZ^c – зміни показника, який вивчається в результаті зміни факторів відповідно a , v , c .

Методичні рекомендації до виконання завдання

Логіку аналізу господарської діяльності підприємства, зокрема аналізу впливу виробничих показників на фінансові результати, можна представити у вигляді наступних етапів.

- **Попередній аналіз показників випуску, реалізації продукції, витрат, фінансових результатів, а також ресурсів та показників їх використання**
- аналіз обсягу товарної продукції і визначення її впливу на фінансові результати,
- аналіз виробничих ресурсів, що використовуються і визначення їх впливу на фінансові результати,
- аналіз операційних витрат,
- оцінка фінансових показників.

Попередній аналіз показників випуску, реалізації продукції, витрат, фінансових результатів, ресурсів та показників їх використання зведено у таблиці, за якими студент має зробити висновки.

Етап аналізу обсягу товарної та реалізованої продукції складається з питань, пов'язаних з оглядом економічних показників, визначенням впливу цін та змін фізичного обсягу продукції на обсяг продукції у вартісному виразі, а також аналізом асортиментних зрушень та їх впливом на рентабельність продукції, що випускається.

В аналізі використання виробничих ресурсів необхідно оцінити рівень фондівдачі, оборотності, виробітку працюючого, виявити фактори зміни фонду оплати праці, а потім визначити кількісний вплив цих показників на фінансові результати.

В окремих випадках в умовах високого рівня інфляції при розрахунках фондівдачі необхідно звернути увагу на порівняльність показників по вертикалі. Якщо основні фонди знаходяться в порівняльному вигляді, тобто

величина їх за попередній рік проіндексована за рівнем звітного року, то для розрахунку фондівдачі використовується обсяг товарної продукції у порівнювальних цінах. У цьому випадку можна розрахувати умовну фондівдачу за звітний і попередній рік, реальним буде лише темп росту фондівдачі звітного року в порівнянні з попереднім. Тому потрібно розрахувати також реальний рівень фондівдачі в звітному і попередньому роках.

Далі розглядається структура витрат за економічними елементами в динаміці і причини, які могли викликати зміни за структурою. Визначається вплив ряду факторів на собівартість.

Наступний етап представляє собою докладний аналіз фінансових показників: валової, операційної, чистої величин прибутків, визначаються показники рентабельності та робиться їх факторний аналіз.

2. Виконання узагальнюючого попереднього аналізу діяльності підприємства.

Попередній аналіз має за мету визначення подальшого дослідження діяльності підприємства та виявлення причин:

- зміни обсягів реалізованої продукції та продукції, що випускається;
- змін, що відбуваються на підприємстві та віддзеркалюються на величинах операційних витрат та їх складових.

У попередньому аналізі можна:

- чітко встановити загальний вплив всіх факторів на такий узагальнюючий (синтетичний) показник як прибуток (або збиток), збільшення якого вказують на позитивні зміни у підприємства в цілому.

- оцінити рівень ефективності діяльності підприємства у звітному році в порівнянні з попереднім роком на підставі порівняння темпів росту обсягів та витрат або на підставі рентабельності продажів (інколи кажуть поточної діяльності),

Аналіз ресурсних показників діяльності надає змогу визначитися з напрямками більш ретельного аналізу з метою прийняття управлінських рішень та розробки заходів для підприємства.

Така коротка вищенаведена характеристика попереднього аналізу діяльності підприємства є для студентів зразком, підставою у написанні висновків стосовно результатів у таблицях 2.1 та 2.2.

Висновки мають включати всі ключові моменти узагальнюючого аналізу стосовно:

- динаміки доходів, витрат, фінансових результатів;
- структури операційних витрат;
- показників рентабельності продажу;
- впливу доходів та витрат на зміни фінансових результатів;
- динаміки ресурсних показників та показників їх використання та ін.

Таблиця 2.1 - Аналіз узагальнюючих фінансово-економічних показників діяльності підприємства

Найменування показника	Базовий період	Звітний період	Темп росту, %	Абсолютне відхилення
1. Обсяг реалізованої продукції, чистий дохід, тис. грн. <i>у тому числі за видами діяльності</i>				
2. Інший операційний дохід, тис. грн.				
3. Операційні витрати, тис. грн., у тому числі				
3.1. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) тис. грн.				
3.2. Адміністративні витрати, тис. грн.				
3.3 Витрати на збут, тис. грн.				
3.4 Інші операційні витрати, тис. грн.				
4. Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.				
5. Операційний прибуток на одну гривню чистого доходу та іншого операційного доходу* грн./ грн.				
6. Операційні витрати на одну гривню чистого доходу та іншого операційного доходу**, грн./ грн.				
<i>Перевірка правильності розрахунків за пп. 5-6</i>				
7. Прибуток від звичайної діяльності, тис. грн.				
9. Чистий прибуток, тис. грн.				
9. Рентабельність продажу, %	X	X	X	X
9.1 Валова, %				
9.2 Операційна, %				
9.3 Чиста, %				
Ресурсні показники та показники їх використання				
10. Середньорічна вартість основних засобів (розрахувати за первісною вартістю), тис. грн.				
11. Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.				
12. Середньоспискова чисельність працюючих, осіб				
13. Фонд оплати праці, тис. грн.				
14. Фондовіддача, грн. /грн.				
15. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів				
16. Продуктивність праці, грн. /особу				
17. Середньомісячна заробітна плата працюючого				

За даними табл. 2.1 обов'язково навести розрахунки.

Таблиця 2.2 - Показники чистого доходу у діючих та порівняльних цінах
(суми наведені для прикладу)

Чистий дохід	Базовий період	Звітний період	Темп росту, %	Абсолютне відхилення
У діючих цінах, тис. грн.	146688	153259	104,48	6571
- індекс цін, %	100	100,5	100,5	0,5
в порівнювальних цінах, тис. грн.	146688	152497	103,96	5809

Увага. Дані у таблицю заносяться після подальших розрахунків, за якими визначається середній індекс цін за усіма групами продукції (див. табл. 3.4)

3 Аналіз обсягу реалізованої (або товарної) продукції та визначення її впливу на фінансові показники

Завдання 1. Визначити вплив на обсяг товарного випуску наступних факторів:

- Цін на готову продукцію;
- Зміни кількості випущеної продукції.

Детальніше.

➤ Проаналізувати вплив цін окремих видів продукції (товарів на підприємстві торгівлі, послуг на підприємствах транспорту і будівництва) на загальний обсяг товарного випуску (реалізації товарів, послуг).

Вплив цін треба визначити за допомогою інтегрального методу.

➤ Визначити величину змін кількості окремих видів продукції на обсяг товарного випуску, або окремих видів реалізованих товарів на товарообіг, або окремих видів послуг на обсяг реалізованих послуг з використанням одного з методів факторного аналізу.

➤ Яким чином результати пов'язанні з кон'юнктурними змінами ринку?

➤ Проаналізувати вплив асортиментних (структурних) зрушень продукції на обсяг реалізованої продукції (або товарного випуску).

Зведені результати у таблиці 3.1

Вихідні дані для розрахунків необхідно занести у таблицю 3.2 для продукції, що має однакові натуральні показники. У випадку, коли продукція має різні натуральні показники, необхідно розбити її на групи та представити у двох (або трьох) таблицях за номерами 3.2 та 3.3 (3.31)

Для аналізу впливу цін, кількості продукції складемо таблиці 3.4. та 3.5. Для аналізу асортиментних зрушень використовуємо таблицю 3.6 або при іншому методі визнання структурних зрушень таблицю 3.61.

Таблиця 3.1 – *Зведена таблиця впливу змішаних факторів*: цінового фактору, кількісного фактору, у тому числі структурного зрушення на величину обсягу реалізованої продукції (наданих послуг, товарів) у звітному році в порівнянні з попереднім роком. (*цифри наведені умовно для прикладу)

Асортимент, групи Продукції (товарів)	Базовий період			Звітний період			Величина впливу ціни на зміну обсягу продукції кожної групи, тис. грн.	Індекс зміни цін	Величина впливу кількості на зміну обсягу продукції, тис. грн.			Загальний вплив всіх факторів, що досліджуються
	Кількість продукції у натуральних вимірниках, кг	Ціна за одиницю, кг	Обсяг продукції, тис. грн.	Кількість продукції у натуральних вимірниках, кг	Ціна за одиницю, кг	Обсяг продукції, тис. грн.			Загальний вплив кількості та асортиментних зрушень	У тому числі за рахунок асортиментних зрушень	У тому числі виключно за рахунок зміни кількості	
										Табл. 3.6	Стовп. 10 – стовп. 11а	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11а	11б	12
1.Мучні вироби*	11162,8	425	4744, 2	10605,8	529,0	5610,5	1103,0	1,245	- 236,7	- 250,9		866,3 <i>Перевірка:</i> 5610,5- 4744,2=866,3 або1103, -236,7 = 866,3
2....												
3....												
4.Молочні вироби	4522,3	663,0	2998,3	2669,5	800,0	2135,6	365,7	1,207	- 1228,4	- 1248,7		- 862,7
5. і таке інше												
Всього за основними видами виробів	28044,7	362,7	10170,5	28110,4	415,1	11668,9	2605,1	1,144	- 1106,7	- 1143,5		1498,4

Окремо розрахунки проведемо у наступних таблицях.

Таблиця – зразок для складання таблиць 3.4-3.5 – **Аналіз впливу цін окремих (основних) видів продукції, (або груп продукції) на загальний товарний випуск або обсяг реалізованої продукції (наданих послуг)**

Асортимент, групи Продукції (товарів)	Базовий період			Звітний період			Величина впливу ціни на зміну обсягу продукції кожної групи, тис. грн.
	Кількість продукції у натуральних вимірниках, кг	Ціна за одиницю, кг	Обсяг продукції, тис. грн.	Кількість продукції у натуральних вимірниках, кг	Ціна за одиницю, кг	Обсяг продукції, тис. грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8
1.Мучні вироби*	11162,8	425	4744,2 = 11162,8x425	10605,8	529,0	5610,5	1103,0
2....							
3....							
4.Молочні вироби	4522,3	663,0	2998,3	2669,5	800,0	2135,6	365,7
5. і таке інше							
Всього за основними видами виробів	28044,7	362,7	10170,5	28110,4	415,1	11668,9	2605,1

Для розрахунку можна використовувати індексний метод факторного аналізу:

Вплив зміни цін на товарний випуск (або обсяг реалізованої продукції, послуг) можна відобразити на підставі вищезазначеного методу:

$$\Delta V_{т.п.}^C = \sum (C_i^3 - C_i^6) \times N_i^3,$$

де C_i^3 - ціна i -ого виробу звітнього періоду, C_i^6 - ціна i -ого виробу у базовому періоді, N_i^3 - випуск продукції у звітньому періоді у натуральних вимірниках.

Увага. В підсумковій стрічці **ціна** розраховується як середньозважена величина: у базовому періоді результат стовпчика 4 розділити на результат стовпчика 2; у звітньому періоді результат стовпчика 7 розділити на результат стовпчика 5.

Відношення середніх цін у звітньому та базовому періодах надає змогу мати уявлення про індекс цін на підприємстві.

$$C^3 / C^6 = I^c$$

Результати індексів цін по кожному виду (групі) продукції та індекс цін за усіма видами продукції заноситься у стовпчик 9 табл. 3.1 та у табл. 2.2

Для розрахунку впливу зміни кількості продукції натуральних вимірниках на величину обсягу продукції у вартісному виразі скористаємось наступною формулою індексного методу:

$$\Delta V_{m.n.}^N = \sum (N_i^z - N_i^{\bar{b}}) \times C_i^{\bar{b}},$$

де: N_i^z , $N_i^{\bar{b}}$ – обсяг продукції i -го виду відповідно у звітному та базовому періодах у натуральному вираженні;

$C_i^{\bar{b}}$ – ціна на i -й вид виробів у базовому періоді, грн.

Результати заносимо у стовп. 10 табл. 3.0

Необхідно знати наступне. Величина кількісного фактору насправді складається з суми двох факторів – саме кількісного та структурного (асортиментного зрушення).

Тому далі потрібно знайти величину структурного зрушення, тобто зміну обсягу продукції за рахунок змін у питомій вазі продукції (реалізації) у звітному році в порівнянні з попереднім (тобто базовим роком).

Отже, на випуск продукції, його зміни у звітному періоді в порівнянні з базовим періодом впливає зміна асортименту, яка отримала назву асортиментного зрушення ($\Delta V_{m.n.}^{асор}$):

$$\Delta V_{m.n.}^{асор} = \sum_{i=1}^n (N_i^z - N_{асор i}^{z(\bar{b})}) \times C_i^{\bar{b}},$$

де: N_i^z – випуск продукції у звітному періоді;

$N_{асор i}^{z(\bar{b})}$ – випуск продукції у звітному періоді, але по структурі базового періоду;

$C_i^{\bar{b}}$ – ціна на i -й виробу у базовому періоді.

Величину у дужках можна знайти також як різницю між питомою вагою кожного виду продукції у звітному та попередньому періодах. Потім цю різницю по кожному продукції (тобто по кожній стрічці) помножити на загальну кількість продукції у звітному періоді.

Приклад наведено у наступній таблиці 3.6

Таблиця 3.6 – Аналіз асортиментних зрушень, що впливають на зміни обсягів продукції за групами ***

Продукція	Базовий період			Звітний період			Величина впливу асортиментного зрушення на зміну обсягу продукції
	Кількість продукції у натуральних вимірниках,	Питома вага, %	Ціна за одиницю,	Кількість продукції у натуральних вимірниках,	Питома вага, %	Різниця питомої ваги, зваженої на кількість продукції у звітному періоді	
1	2	3	4	5	6	7	8
1.Мучні вироби*	11162,8	39,8	425	10605,8	37,7	$(37,7 - 39,8)/100 \times 28110,4 = - 590,3$	$- 590,3 \times 425 = - 250,9$
2.....							
3.....							
4. Молочні вироби*	4522,3	16,2	663,0	2669,5	9,5	$(9,5 - 16,2)/100 \times 28110,4 = - 1883,4$	$- 1248,7$
Всього за основними видами виробів	28044,7	100,0	x	28110,4	100,0	0,0	$- 1143,5$

Результати стовпчика 8 цієї таблиці заносяться у зведену таблицю 3.1 у стовп. 11а.

Результати виключно зміни кількості продукції у натуральних вимірниках на обсяг продукції визначається як різниця між величинами у стовп. 10 та стовп. 11а, та заносяться у стовпчик 11б.

У висновках до табл. 3.1 зазначається суттєві позитивні або негативні впливи на обсяг продукції

***Асортиментні зрушення можна поррахувати в інший спосіб, як відображено у табл. 3.61.

Таблиця 3.61 – Аналіз асортиментних зрушень

Продукція, товари, послуги	Питома вага продукції, %		Кількість продукції, шт., кг., м.		Відхилення, шт., кг., м.	Ціна за одиницю виробу (товару, послуги) в попередньому періоді	Величина впливу структурних зрушень
	Попередній Період, %	Звітний Період, %	Звіт, шт.	Звіт за структурою попереднього періоду, шт., кг, м			
	1	2	3	4	5	6	7
А Б С і інше				Всього по гр.3 (сума стовпчика 3) × гр.1/100 по кожному рядку	По кожному рядку гр.3–гр.4		гр.5×гр.6 по кожному рядку
Всього	100,0	100,0					

Завдання 4. Оцінити вплив асортиментних зрушень на фінансові результати. Проаналізувати рентабельність окремих видів продукції, послуг, формуючих рентабельність продукції в цілому.

Таблиця 3.7 – Рентабельність окремих видів продукції (товарів, послуг)

Види виробів (або групи виробів)	Обсяг продукції (без ПДВ), тис. грн.	Витрати з випуску продукції, тис. грн.	Прибуток від товарного випуску продукції, тис. грн.	Рентабельність виробів, %
	1	2	(гр.1-гр.2) 3	4 (гр.3/гр.1) × 100 %
А В				
Всього				

Для розрахунків у наступній таблиці скористаємось формулою за простою моделлю. **Базова проста модель** $R = \sum R_i \times ПВ_i$,

Використовуючи індексний метод:

$$\Delta R^R = \sum \Delta R_i \times ПВ_i^{зв}; \Delta R^{ПВ} = \sum \Delta ПВ_i \times R_i^6$$

Таблиця 3.8 – Аналіз впливу асортиментних зрушень продукції на рентабельність продукції (послуг)

Види виробів	Питома вага, продукції, %, $ПВ_i$		Рентабельність окремих видів Продукції, R_i		Вплив факторів на рентабельність товарного випуску	
	попередній період	звітний період	попередній період	звітний період	Питома Вага $\Delta R^{ПВ}$	Рентабельність окремих виробів ΔR^R
А Б						
Всього	100,0	100,0				

Перевірка та висновки.

4 Аналіз використаних виробничих ресурсів та визначення їх впливу на чистий дохід (або обсяг товарної продукції)

Завдання 1. Проаналізувати вплив ефективності використання основних фондів на обсяг реалізованої продукції Розрахунки виконати індексним методом і оформити в таблицю 4.1. При розрахунках необхідно дотримуватись умов зіставлення. *Вихідна інформація в таблицях А.1, А.4 додатка А.*

Таблиця 4.1

Аналіз впливу використання основних засобів на обсяг реалізованої (товарної) продукції

Показники	Попередній період	Звітний період	Зміни (+;-;Δ)
1. Чистий дохід, тис. грн.			Результуючий фактор, ΔV
2. Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.			Кількісний фактор, ΔC _{оз.}
3. Фондовіддача, грн./грн.			Якісний фактор, Δf
4. Вплив факторів на обсяг товарної продукції			В даному стовпчику привести алгоритм і розрахунки зміни обсягу реалізованої продукції
5. Вплив змін величини фондів, тис. грн.			ΔV ^{C_{оз}}
6. Вплив зміни рівня використання основних фондів(фондовіддачі), тис. грн.			В даному стовпчику привести алгоритм і розрахунки зміни обсягу реалізованої продукції
7. Загальне відхилення, перевірка			ΔV ^{C_{оз}}

Визначити вплив зміни на обсяг реалізованої продукції (чистого доходу) основних засобів та фондовіддачі за інтегральним методом, використовуючи формули:

$$\Delta V_i = V_i^{зв} - V_i^n,$$

де $V_i^{зв}$, V_i^n – показник у звітному і попередньому роках.

$$\Delta V_{оз}^C = (C_{оз}^{зв} - C_{оз}^n) * f^n$$

$$\Delta V^f = (f^{зв} - f^n) * C_{оз}^n$$

Що на підприємстві впливає в більшій мірі, інтенсивний показник (C_{оз}) чи екстенсивний (f).

Завдання 2. Проаналізувати фактори, що впливають на зміни фонду оплати праці робітників. Визначити відносне відхилення з фонду оплати робітників за методом вирівнювання початкових точок аналізу.

На яку величину зміниться собівартість продукції зі зміною витрат на заробітну плату (розрахувати з урахуванням нарахувань на заробітну плату, що включаються в собівартість продукції)?

Результати оформити в таблиці 4.2

Таблиця 4.2 — Аналіз фонду заробітної плати

Фактори, що впливають на фонд оплати праці робітників	Зміна фактора(+,-, Δ)	Алгоритм і розрахунок впливу факторів
1. Кількість робітників	Δr	$\Delta \Phi OT =$
2. Середньорічна заробітна плата робітника	$\Delta_{зпл}$	$\Delta \Phi OT^{зпл} =$
3. Загальне відхилення	$\Delta \Phi OT^{заг}$	
4. Перевірка:		
5. Відносне відхилення фонду оплати робітників		

Завдання 3. Оцінити показники відносного вивільнення (залучення) працюючих з виробництва і зміни виробітку на одного працюючого. (Вихідна інформація в таблиці А.4 додатка А). Результати оформити в таблицю 4.3

Таблиця 4.3 – Аналіз впливу продуктивності праці на обсяг продукції

Показники	Попередній період	Звітний період	Відносне вивільнення
1. Кількість працюючих, ос.			
*2. Виробіток на одного працюючого, тис. грн./ос. а) в діючих цінах б) в зіставленому виді			Зміна виробітку

Завдання 6. Проаналізувати вплив величини матеріальних ресурсів та матеріаловіддача на обсяг реалізованої продукції за індексним методом.

Таблиця – 4.6

Аналіз впливу змін матеріальних ресурсів та їх використання на обсяг реалізованої продукції

Показники	Попередній період	Звітний період	Зміни (+;-;Δ)
1. Чистий дохід, тис. грн.			Результуючий фактор, ΔV
2. Величина матеріальних ресурсів, тис. грн.			
3. Матеріаловіддача, грн./грн. (ряд.1/ряд.2)			
4. Вплив факторів на обсяг - величини матеріальних ресурсів; - матеріаловіддачі			Провести алгоритм і розрахунки зміни обсягу продукції: $\Delta V^{MP} =$ $\Delta V^{MD} =$
			Перевірка

Аналіз виконувався у табл. 3.4-3.5 та 4.1-4.6 за допомогою методів факторного аналізу, методу вагової участі, прийомів порівняння, застосування середніх, абсолютних та відносних величин.

Завдання 7. Результати розрахунків – впливу факторів у табл. 3.4-3.5 та 4.1-4.6 звести у наступну таблицю **з метою висновків та пропозицій.**

Таблиця - 4.7

Зведена таблиця впливу ресурсних показників на зміну обсягу реалізованої продукції. Вплив екстенсивних та інтенсивних (або кількісних та якісних) факторів на зміну обсягу продукції

Групи факторів	Вплив на зміни обсягу продукції (чистого доходу або товарного випуску)		Перевірка має дорівнювати абсолютному відхиленню обсягу продукції у звітному періоді в порівнянні с попереднім роком
	екстенсивного фактору	інтенсивного фактору	
1. Вплив кількості та ціни	ΔV^N	ΔV^M	
2. *Трудові ресурси (чисельності та виробітку працюючих)	ΔV^{O3} Вплив зміни чисельності на обсяг продукції -484,0	ΔV^f Зміна обсягу в результаті впливу продуктивності праці 2479,0	(-484,0 +2479,0=1995) 1995
3. Основні засоби(вартості основних засобів, фондівіддачі)	ΔV^{O3}	ΔV^f	
4. Обігові фонди(вартості оборотних засобів, кількості оборотів)	ΔV^{Co6}	ΔV^n	
5. Вплив величини матеріальних ресурсів та матеріаловіддачі	ΔV^{MP}	ΔV^{MD}	

*значення показників наведено для прикладу і є умовними

Висновки щодо внутрішніх факторів

Об'єднати висновки щодо змішаних та внутрішніх факторів

5. Економічний узагальнюючий аналіз операційних витрат

Завдання 1.

Охарактеризувати структуру витрат за економічними елементами.

Проаналізувати зміни в структурі витрат у звітному році в порівнянні з попереднім роком. Визначити рівень живої та перенесеної (уречевленої) праці, матеріаломісткість виробництва. Вихідна інформація в таблиці А.5 додатка А.

Результати занести до таблиці 5.1

Таблиця 5.1 - Аналіз операційних витрат за економічними елементами

Статті затрат за економічними елементами	Попередній період		Звітний період		Відхилення	
	абсолютне значення, тис. грн.	питомий вага, %	абсолютне значення, тис. грн.	питомий вага, %	абсолютне значення, тис. грн.	питомий вага, %
А	1	2	3	4	5	6
1. Матеріальні витрати						
2. Оплата праці						
3. Відрахування на соціальні заходи						
4. Амортизація						
5. Інші витрати						
Всього операційних витрат		100,0		100,0		
Розрахункові показники, %						
1. Рівень живої праці (сума питомої ваги заробітної плати та нарахування на заробітну плату)		X		X	X	
2. Рівень перенесеної праці (100% мінус рівень живої праці)		X		X	X	
3. Матеріаломісткість виробництва (питома вага матеріальних витрат)						

Зробить висновки щодо типу виробництва, а також зміни діяльності на підставі зміни абсолютних та відносних величин

Таблиця 5.11 – Аналіз операційних витрат за статтями (витяг з таблиці 2.1)

Найменування показника	Базовий період	Звітний період	Темп росту, %	Абсолютне відхилення
3. Операційні витрати, тис. грн., у тому числі				
3.1. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) тис. грн.				
3.2. Адміністративні витрати, тис. грн.				
3.3 Витрати на збут, тис. грн.				
3.4 Інші операційні витрати, тис. грн.				

Висновки навести стосовно причин відхилень по окремих статтям витрат

Завдання 2. Проаналізувати вплив на собівартість продукції випередження (відставання) темпу росту продуктивності праці в порівнянні з темпом росту середньої заробітної плати. *Вихідна інформація у табл. 2.1. та 5.1 цієї роботи*

(в таблиці А.1 – А.4 додатка А.)

Результати занести в таблицю 5.2.

Таблиця 5.2 - Аналіз собівартості продукції

Показники	Попередній період	Звітний період	Індекс зміни показника	Величина впливу фактора на зміну собівартості
А	1	2	3	4
Виробіток на одного працюючого, грн.			J_v	Зниження собівартості в %
Середньорічна заробітна плата працюючого, грн.			J_z	$3d = (J_z / J_v - 1) \times d_z$
Питома вага заробітної плати у собівартості в базисному періоді, % (d_z)				Зміна собівартості $\mathcal{E}_z = Z^{пол}_{mn} \times 3d / 100\%$
Собівартість товарної продукції ($Z^{пол}_{mn}$)				

Завдання 3. Виявити величини умовно-змінних та умовно-постійних витрат. Визначити вплив на собівартість продукції зміни обсягу товарної продукції за рахунок відносних змін умовно-постійних витрат. *Вихідна інформація в таблиці А.6 додатка А.* Результати оформити в таблицю самостійно.

При аналізі можна використовувати наступну формулу:

$$3d_n = \frac{100 \times d_m}{100 + y_v - d_m}, \quad (18)$$

де $3d_n$ – відсоток зниження собівартості;

d_m – питома вага умовно-постійних витрат в собівартості продукції в попередньому періоді, %

y_v - приріст обсягу виробництва в звітному періоді в % до попереднього рівня

Висновки та пропозиції щодо зниження витрат.

6. Аналіз фінансових результатів

Виявити вплив факторів на величину фінансових результатів підприємства

Завдання 1. Розглянути фінансові результати за видами діяльності підприємства.

Таблиця 6.1 - Аналіз фінансових результатів (на підставі Ф2)

Показники, тис. грн.	Попередній період	Звітний період	Індекс зміни показника	Абсолютне відхилення
1. Валовий прибуток				
2. Фінансові результати від операційної діяльності				
<i>у тому числі</i>				
- доходи від іншої операційної діяльності				
- витрати від іншої операційної діяльності				
3. Від фінансової діяльності				
- доходи				
- витрати				
4. Від інвестиційної діяльності				
- доходи				
- витрати				
5. Від іншої діяльності				
- доходи				
- витрати				
6. Фінансовий результат від звичайної діяльності (до оподаткування)				
7. Податок на прибуток				
8. Чистий прибуток (збиток)				

Висновки.

Завдання 2. Використовуючи отримані результати в завданнях даного етапу, визначити вплив факторів на прибуток від звичайної діяльності показників використання ресурсів.

(*У випадку збитку від звичайної діяльності можна у якості результуючого показника проаналізувати зміни прибутку від операційної діяльності або валового прибутку, відповідно до цього розрахувати значення показника d_n).

➤ Зміни прибутку за рахунок зміни фондівіддачі (реальної). При розрахунках можна використовувати наступну формулу:

$$\Delta\pi = (f^3 - f^n) \times \overline{C_{осн}^3} \times d_n, \quad (14)$$

де f^3, f^n – фондівіддача відповідно у звітному та попередньому періодах ;

$C_{осн}^3$ – середньорічна вартість основних засобів у звітному періоді;

d_n – питома вага прибутку від звичайної діяльності у чистому доході (тобто рентабельність продажу звичайна) за попередній період.

- Зміна прибутку за рахунок змін кількості оборотів. Можливо використовувати наступну формулу:

$$\Delta\pi = (n^3 - n^n) \times \overline{C_{осн}^3} \times d_n, \quad (15)$$

де n^3, n^n – кількість обертів оборотних фондів в звітному та попередньому періодах;

$C_{об}$ – середньорічні залишки оборотних коштів в звітному періоді.

- зміна прибутку за рахунок зміни виробітку:

$$\Delta\pi = (B^3 - B^n) \times \overline{r^3} \times d_n, \quad (16)$$

де B^3, B^n – виробіток одного працюючого у звітному і попередньому періодах;

r^3 – середньоспискова чисельність працюючих.

Результати оформіть в таблицю 6.2.

Таблиця 6.2 - Аналіз впливу внутрішніх факторів (використання ресурсів) на прибуток підприємства

Показники	База	Звіт	Зміна показників	Вплив показників на зміну прибутку
Середньорічна вартість основних засобів у звітному періоді, тис. грн.	X		X	X
Середньорічна вартість оборотних засобів в звітному періоді, тис. грн.	X		X	X
Рентабельність продажу звичайна		X	X	X
Фондовіддача, грн./грн.				
Кількість оборотів оборотних засобів				
Виробіток одного працюючого, грн.				
Прибуток від звичайної діяльності*, тис. грн.				Сума впливу показників на прибуток

Завдання 3. Визначити загальну рентабельність виробництва (вкладеного капіталу в основні та оборотні засоби за формулою відношення прибутку до суми основних та оборотних засобів) у базовому та звітному роках.

Визначити вплив на загальну рентабельність виробництва (вкладеного капіталу в основні та оборотні засоби) наступних факторів: звичайної рентабельності продажу (відношення прибутку від звичайної діяльності до

чистого доходу), фондівддачі, кількості оборотів оборотних фондів. Розрахунки виконати повним методом ланцюгових підстановок. Факторний аналіз можна здійснити з використанням формули загальної рентабельності виробництва, отриманої в результаті застосування прийому скорочення факторних моделей :

$$R^{общ} = \frac{R^{звич}}{\left(\frac{1}{f} + \frac{1}{n} \right)},$$

Результати оформити в таблицю 6.3.

Таблиця 6.3 –Факторний аналіз рентабельності виробництва

Фактори	Розрахунок коригуючого значення	Величина впливу фактору
Рентабельність продажу звичайна,%		
Фондовіддача, грн./грн.		
Кількість оборотів оборотних засобів		
Перевірка		

Результати занести у таблицю 6.4, складену самостійно.

Завдання 4. Проаналізувати зміни прибутку від звичайної діяльності за рахунок зміни факторів, зокрема рівню операційної рентабельності продажу продукції. *Вихідна інформація в таблиці А.7 додатка А.* Результати оформити в таблицю складену самостійно. Для розрахунків рекомендується використовувати наступну формулу.

$$\Delta \pi_{зв} = \left(\frac{R^{зв}}{R^n - 1} \right) \times \pi_p \times K^{он},$$

$\Delta \pi_{зв}$ – зміна прибутку від звичайної діяльності

$R^{зв}, R^n$ – рентабельність продажу операційна відповідно за звітний і попередній періоди (прибуток від звичайної діяльності реалізованої продукції, %)

π_p – прибуток від операційної діяльності у попередньому році

$K^{он}$ – коефіцієнт прибутку від звичайної діяльності (відношення прибутку від звичайної діяльності до операційного прибутку) в попередньому періоді. Висновки розділу 6 складаються на підставі зроблених розрахунків. *Увага.* До висновків також залучити результати таблиць 3.8 та 3.9.

ВИСНОВКИ за всіма розділами

Рекомендована література

Методична

1. Аналіз обсягів випуску та реалізації продукції. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів за напрямом підготовки 0501 „Економіка і підприємництво” 6.050100 – „Облік і аудит” / Укл.: Іванова Л.Б., Ющенко Н.Л. – Чернігів: ЧДТУ, 2005. – 87 с.
2. Економічний аналіз різних галузей народного господарства Курсова робота для спеціальності “Облік і аудит” 4.1 Особливості економічного аналізу транспортного підприємства /Укл. Іванова Л.Б. ЧДТУ, 2008р. 69 с.
3. Економічний аналіз різних галузей народного господарства Курсова робота для спеціальності “Облік і аудит” 4.2 Особливості економічного аналізу будівельних організацій /Укл. Іванова Л.Б. ЧДТУ, 2001р., 62с.
4. Економічний аналіз операційних витрат. Методичні вказівки до виконання курсової роботи для студентів спеціальності 6.050100 — “Облік і аудит”. / Укл. Іванова Л.Б. — Чернігів: ЧДТУ, 2003.– 55 с.
5. Економічний аналіз. Аналіз використання трудових ресурсів. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання / Укл. Іванова Л.Б., Ющенко Н.Л. – Чернігів: ЧДТУ, 2004. – 63 с.
6. Економічний аналіз на підприємствах різних галузей. Методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності 6.030509 "Облік і аудит". Частина II. Торгівля. /Укл. Іванова Л.Б. Чернігів: ЧДТУ, 2009. – 145.
7. Методичні вказівки до виконання курсової роботи з дисципліни “Економічний аналіз” для студентів економічних спеціальностей “Економічний аналіз діяльності підприємства на підставі фінансової звітності” /Укл. Іванова Л.Б. Чернігів: ЧДТУ, 2002. – 147 с.
8. Техніко-економічний аналіз діяльності виробничої ділянки Методичні вказівки для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання /Укл. Іванова Л.Б. Чернігів: ЧДТУ, 2002. – 47 с.

Базова

1. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности /Под ред. Стражева – Минск: Вышш. шк., 1999. – 495 с.
2. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности: Учебник / В.И. Стражев, Л.А. Богдановская, О.Ф. Мигун и др.; Подбщ. ред. В.И. Стражева. – 5-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Вышш. шк., 2003. – 480 с.
3. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. М.: Финансы и статистика., 2001. – 416 с.
4. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация /Л.А. Бернстайн ; пер. с англ., научн. ред. перевода чл.-кор. РАН И.И. Елисеева. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 624 с.
5. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 196-14 [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

6. Закон України «Про банкрутство» («Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом») В редакції Закону N 784-XIV від 30.06.99) [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

7. Зміни до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 4212-VI від 22 грудня 2011 року [Електронний ресурс] - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-vi>

8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» № 3609 від 07.07. 2011. [Електронний ресурс] - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3609-vi>

9. Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін. ; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.

10. Економічний аналіз : навчальний посібник. Ч. 3 / Г. Ф. Азаренков, З. Ф. Петряєва, Г. Г. Хмеленко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2005. – 243 с.

11. Економічний аналіз : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП "Рута", 2003. – 680 с.

12. Економічний аналіз. Навчальний посібник / В.М. Серединська, О.М.Загородна, Р.В.Федорович.–Тернопіль: Видавництво Астон, 2010.– 624с.

13. Єленко Я.І., Кандибка О.М. Основи фінансового аналізу. – Львів:2000.– 141 с.

14. Івахненко В. М., Горбаток М. І. Курс економічного аналізу: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч.дисц. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 302 с.

15. Іванова Л.Б. Теоретичні засади визначення сумнівних та безнадійних боргів в умовах антикризових заходів / Л.Б. Іванова // Международный научный экономический рецензируемый журнал Бизнес Информ № 3, 2013, С. 286-292.

16. Косова Т. Д., Сухарев П. М., Ващенко Л. О. та ін. Організація і методика економічного аналізу. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.

17. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. – Київ:Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.

18. Лень В.С. Звітність підприємства. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.– 700 с.

19. Маркарьян Э.Т., Герасименко Г.П. Финансовый анализ.– М.,1996.–366 с.

20. Мельник В.М. Основи економічного аналізу : Короткий теоретико – методологічний курс: Навч.посібник. – К.: Кондор, 2003. – 128 с.

21. Мних Є.А. Економічний аналіз:підручник/Львів.нац.ун-т імені Івана Франка. – К.: ЦНЛ, 2003. – 412 с.

22. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз: Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. / За ред. д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 704 с.

23. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: Теорія і практика: Підручник / За ред. проф. А. Г. Загороднього. / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній. – Вид. 2-е, пере-роб. і доп. – Львів: «Магнолія 2006», 2007.–440 с.
24. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія / Л. А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2001. – 287 с.
25. Олійник О.В. Економічний аналіз: практикум для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця – 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 496 с.
26. Олійник О.В., Райковська І.Т. Місце економічного аналізу в системі економічних наук // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2004. – № 4 (30). – С. 172-181
27. Організація бухгалтерського обліку. Навчальний посібник – За редакцією В.С.Леня – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 696 с.
28. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник. - 3-тє вид., перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К.:Знання, 2008. – 630 с.
29. Райковська І.Т. Фінансова звітність як інформаційна база аналізу діяльності підприємства // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. Ч. І. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – № 1 (31). – С. 198-205.
30. Райковська І.Т. Аналітична обробка інформації як один з етапів організації економічного аналізу на підприємстві // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 207: В 5 т. Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – 312 с. – С. 757-762
31. Русак Н.А., Русак В.А. Основы финансового анализа. – Минск, 1995. – 235с.
32. Савицька Г.В. Анализ хозяйственной деятельности. – Минск-Москва, 2001. – 455 с.
33. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. – (Вища освіта XXI століття) – К.: Знання, 2007. – 662 с.
34. Самборский В.И., Грищенко А.А. Анализ хозяйственной деятельности в бюджетных и научных учреждениях. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 482 с.
35. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ: ЦУЛ. 2002. – 360 с.
36. Череп А.В. Економічний аналіз: Навч. посібник / А.В. Череп. – К.: Кондор, 2005.–159 с.
37. Чумаченко М. Економічний аналіз / М. Чумаченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.
38. Эддоус М., Стенсфилд Р. Методы принятия решения, М.: Аудит ЮНИТИ, 1997. – 590 с.
39. Экономический анализ: ситуации, тесты, примеры, задачи, выбор оптимальных решений, финансовое прогнозирование: учеб. пособие для студ., обуч. По экон. спец. / Под ред. М.И. Баканова, А.Д. Шеремета. - М.: Финансы и статистика, 2001.- 643 с.
40. Экономический анализ: учеб. для студ. ВУЗов, обуч. по экон. спец. / Л.Т. Гиляровская, Г.В. Корнянова, Н.С. Пляскова и др.; Ред. Л.Т. Гиляровская. – 2-е изд., доп. – М.: ЮНИТИ, 2008. – 614 с.

41. Шеремет А.Д., Сайфуллин Р.С. Методика финансового анализа. – М.:ИНФРА, 2010. – 572 с.

Допоміжна

1. Бенжамен Г., Пике М. - Экономический и коммерческий словарь. Англо - франко –русский словарь 1993 [Электронный ресурс] Библиотека ЧНТУ Режим доступа: <http://padaread.com/?book=31323&pg=623>

2. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Збірник. – Чернігів: ЧДТУ

3. Вестник ГГТУ имени П.О. Сухого, [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.gstu.by/sites/default/files/issues/vestnik/Vestnik_GGTU_im_P_O_Suhogo__2013_2.pdf

4. Економічний аналіз : зб. наук. праць /Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка» 2009 -2013 рр.

5. Международный научный экономический рецензируемый журнал Бизнес-информ [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.business-inform.net/main/?lang=ru>

6. «Современная экономика: проблемы и решения» Научно-практический журнал [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://econ.vsu.ru/?page_id=303

7. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т. кол. Авторів [заг. Редакція М.Я. Азарова]. – 2-ге вид., доп. та перероб. Т. 2. – К.: Міністерство фінансів України, ДННУ «Академія фінансового управління», Національний університет ДПС України. 2011. – 942 с.

8. Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій, затверджені першим заступником голови Державної податкової адміністрації України 16.06.2000.

9. Тим Джей К., СигнлДжоэл Г. Методы управления стоимостью и анализ затрат. – М.: 1996. – 495 с.

10. ХедфрнтЭрик. Техника финансового анализа: Пер. с англ./Подред.Л.П.Белых.-М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996.

11. *SUSTAINABLE DEVELOPMENT* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.icsd.asia/>

12. *European Applied Sciences* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ortpublishing.de/>

13. Restructuring of tax debts in crisis management of debtor entity in the context of changes to the Tax Code of Ukraine : Materialy IX Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ["Naukowa przestrzen Europy – 2013"], Volume 7. Ekonomiczne nauki.: Przemysl. Nauka i studia – 88 str.

14. 50 лекцій по економіке : В 2-х т\ СПб. : Экономическая школа. 2004. Т. 1. 624 с. [Электронный ресурс] Библиотека ЧНТУ Режим доступа: <http://padaread.com/?book=31323&pg=623>

ДОДАТОК А – Вихідні дані по варіантах

Таблиця А.1 – Виписка зі звітів про продукцію, про підприємство

Показники	1		2		3		4		5		6	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
1. Обсяг виробництва в оптових цінах без ПДВ. Діючі ціни	918,3	758.3	16808	21032	831,3	3277	2288	2207	319873*	386954	-	-
2.В порівнювальних цінах	892,8	683,1	17744	18164	-	-	2354,9	2094,97	-	-	-	-
3. Повні витрати на випуск товарної продукції	-	-	13916	14705	1426,8	3400	-	-	95456	-	-	-

* обсяг реалізованої продукції

Продовження додатка А

Таблиця А.2 – Виписка зі звіту про випускосновних видів продукції

ВАРІАНТ 1

Види продукції (шт.)	Фактично випущено				Вартість випущеної продукції в оптових цінах	
	Ціна за одиницю	Базовий період	Ціна за одиницю	Звітний період	Базовий період	Звітний період
1.Костюми чоловічі	180	2756	168	2570	?	?
2.Куртки жіночі	215	690	264	550	?	?
3.Дитячі куртки	98	1600	116	780	?	?
РАЗОМ:						

ВАРІАНТ 2

Види продукції	Фактично випущено		Ціна за кг продукції	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
Вермішель довга, тон	8596	9070	1,8	2,7
Вермішель коротка, тон	742	490	1,65	2,00
РАЗОМ:				

ВАРІАНТ 3

Види продукції (основні)	Фактично випущено				Вартість випущеної продукції в оптових цінах	
	Ціна за 1 м (грн.)	Базовий період	Ціна за 1 м (грн.)	Звітний період	Базовий період	Звітний період
1 тис.м	0,05	1300	0,15	4100	?	?
2 тис. м	1,00	850	0,90	2400	?	?
3 тис. м	2,00	500	1,90	2900	?	?
РАЗОМ						

ВАРІАНТ 4

Основні види продукції (тис. пар)	Фактично випущено				Вартість випущеної продукції в оптових цінах	
	Ціна за 1 пару (грн.)	Базовий період	Ціна за 1 пару (грн.)	Звітний період	Базовий період	Звітний період
Взуття з верхом з хрому	35	14,9	37	9,7	?	?
Взуття з верхом з текстилю	9,10	194,5	10,12	182	?	?
РАЗОМ						

Продовження таблиці А.2

ВАРІАНТ 5

Споживачі (юридичні та фізичні особи)	Фактично надано				Вартість наданих послуг	
	Ціна за кВт, грн.	Базовий період, тис	Ціна за кВт, грн.	Звітний період, тис	Базовий період	Звітний період
Промисловість	0,1757	1108900	0,18	1095902	?	?
Транспорт	0,1931	37387	0,1955	37560	?	?
Підприємство. ВАТ УкрНафта	0,1721	615000	0,1768	616885	?	?
Сільське господ.	0,1951	141300	0,1972	140201	?	?
Населення	0,1254	680400	0,1301	675300	?	?
Бюджетні організації	0,1882	175800	0,1894	179924	?	?
РАЗОМ						

ВАРІАНТ 6

Види товарів	Фактично реалізовано				Товарообіг в оптових цінах	
	База		Звіт		Базовий період	Звітний період
	Ціна, грн.	Кількість	Ціна, грн.	Кількість		
Цемент 400 (25)	6,80	27200	7,50	28800	?	?
Труби 100 мм	26,10	2800	27,18	3000	?	?
Шифер восьми хвильовий	13,75	16000	14,82	18000	?	?
РАЗОМ						

Таблиця А.3 – Виписка зі звіту про рентабельність продукції

ВАРІАНТ 1

Види продукції	Витрати по випуску продукції, тис. грн. в звітному періоді		Рентабельність окремих видів виробів в попередньому році, %	
	Базовий період	Звіт	База	Звіт
1.Костюм чоловічий	?	?	40%	45%
2.Куртки жіночі	?	?	20%	22%
3.Куртки дитячі	?	?	10%	15%

Продовження таблиці А.3

ВАРІАНТ 2

Види продукції	Собівартість одиниць виробів	
	Базовий період	Звітний період
Вермішель довга	1,20	1,40
Вермішель коротка	0,90	1,50

ВАРІАНТ 3

Види продукції	Витрати по випуску продукції , тис. грн.		Рентабельність окремих видів виробів, %	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
1	?	?	20 %	25 %
2	?	?	10 %	7 %
3	?	?	5 %	10 %

ВАРІАНТ 4

Види продукції	Витрати по випуску продукції , тис. грн.		Рентабельність окремих видів виробів, %	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
Взуття з верхом з хрому	?	?	35 %	37 %
Взуття з верхом з текстилю	?	?	10 %	15 %

ВАРІАНТ 5

Споживання	Витрати з надання послуг, тис. грн.		Рентабельність послуг по групам споживачів, %	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
Промисловість	?	?	10	12
Транспорт	?	?	10	15
Підпр. ВАТ УкрНафта	?	?	5	7
Сільське господ.	?	?	1	1
Населення	?	?	2	3
Бюджетні організації	?	?	1	1,5

ВАРІАНТ 6

Види товарів	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн..		Рентабельність продаж окремих видів товарів, %	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
Цемент 400 (25)	?	?	20	25
Труби 100 мм	?	?	10	15
Шифер восьми хвильовий	?	?	25	30

Продовження додатка А

Таблиця А.4 – Виписка зі звіту про наявність та руху основних фондів, звітів про працю, бухгалтерських балансів

Показники	1		2		3		4		5		6	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
1. Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис.грн.	19206,85	27059,15	11528	12042	245,5	295	500	600	191840	192063	19279,6	19273,9
2. Середньорічні залишки нормованих оборотних коштів, тис.грн.	8628	900	8952	8453	*	*	418,7	297,8	73915	59245	1780,6	1576,5
3. Середньорічна, середньосписочна чисельність працюючих в тому числі робочих підрядників	54	50	172	173	120	125	264	239	3447	3382	90	83
4. Фонд оплати праці підрядників, тис. грн.	–	–	1032	1087	–	–	–	–	–	–	–	–

Продовження додатка А

Таблиця А.5 – Виписка зі звітів про затрати на виробництво продукції, робіт, послуг

Показники	1		2		3		4		5		6	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
Вартість продукції, тис.грн.	1005	800	14445	18200	831,3	3277	5000	3900	*	*	*	*
Витрати на виробництво, тис.грн. в т.ч.	734,6	568,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Змінізалишку не завершеноговиробництва	+96,3	153,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.Матеріальні витрати	548,1	351,5	11670	12430	158,7	1735,8	1219,3	1013,4	16811	14773	218,5	280,8
2.Амортизація основних фондів	17,4	5,4	500	480	6,7	44,5	115,7	111,5	13619	21934	298,8	277,8
3.Витрати на оплату праці	19	23,1	1032	1087	311,3	637,7	532,7	527,9	22570	23339	316,2	286,8
4. Відрахування на соціальні потреби	7,9	8,4	365	378	116,7	242,3	168,1	204,7	8319	8355	114,9	103,1
5.Інші	45,8	27,1	?	?	833,4	739,7	401,9	287,9	12838	19085	183,9	224,2
6.Собівартість випущеної продукції, тис.грн.	638,3	415,6	13916	14705	?	?	?	?	74157	87486	1129,4	1172,7

*див. інформацію в табл. А.7

Продовження таблиці А.5*

Постачальники сировини, енергії	Базовий період	Звітний період
Легка промисловість	78,1	1392,9
Нафтопереробна промисловість	21,8	65,7
Машинобудування	3,1	17,3
Водопостачання	0,5	2
Електроенергія	55,8	257,9
Додаткова інформація		
Вантажний транспорт	1	229,9
Пошта і зв'язок	1,8	12,3

* расшифровка матеріальних витрат до 3 варіанту

Таблиця А.6 – Розрахунки зроблені на базі звітів калькуляції продукції

ВАРІАНТ 1

Показники витрат, тис. грн.	Попередній період	Питома вага	Звітний період	Питома вага
Умовно-змінні	80		85	
Умовно-постійні	20		15	
Всього	100		100	

ВАРІАНТ 2

Показники витрат, тис. грн.	Питома вага	
	Базовий період	Звітний період
Умовно-змінні	84	85
Умовно-постійні	16	15
Всього	100	100

ВАРІАНТ 3

Показники витрат, тис. грн.	Питома вага	
	Базовий період	Звітний період
Умовно-змінні	35	68
Умовно-постійні	65	32
Всього	100	100

Продовження таблиці А.6

ВАРІАНТ 4

Показники витрат, тис. грн.	Питома вага	
	Базовий період	Звітний період
Умовно-змінні	77	81
Умовно-постійні	23	19
Всього	100	100

ВАРІАНТ 5

Показники витрат, тис. грн.	Питома вага	
	Базовий період	Звітний період
Умовно-змінні	23	17
Умовно-постійні	77	83
Всього	100	100

ВАРІАНТ 6 *

Показники витрат, тис. грн.	Питома вага	
	Базовий період	Звітний період
Умовно-змінні		
Умовно-постійні		
Всього		

*Визначити самостійно на підставі табл. В.1

Продовження додатка А

Таблиця А.7 – Фінансові результати

Показники, тис. грн..	1 варіант		2 варіант		3 варіант		4 варіант		5 варіант		6 варіант	
	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період	Базовий період	Звітний період
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Виручка від реалізації продукції	1020	637	15812,7	19373,1	889,4	3580,9	5748	4300,9	319873	386954	4032,8	4118,3
2. Податок на додану вартість	117	78	2620,5	3013,4	256,7	550,5	886,8	659,7	46963	51015	672,1	686,3
1. Акцизний збір 2. інші вирахування	23,2	32,9										
4. Чистий дохід від реалізації продукції	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
5. Собівартість реалізованої продукції	708	391,3	13160	16326,8	371,5	2600,3	3737,5	3052,8	258617	316885	2748,5	2842,0
6. Валовий прибуток	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
7. Валовий збиток	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
8. Інші операційні доходи	215,2	86,3	25,8	708,0	799,8	448,2	104,5	-	4949	5717	85,3	133,9
9. Адміністративні витрати	20	10,5	524,6	565,6	265,5	387,6	271,1	255,5	4836	5500	385,2	395

Продовження таблиці А.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
10. Витрати на збут	26,6	11,5	289,5	298,9	-	-	190,0	247,9	-	-	560,3	553,5
11. Інші операційні витрати	229	83,3	215,7	470,2	789,8	310,9	293,2	239,5	6364	10249	183,9	227,2
12. Фінансові результати від операційної діяльності	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
13. Доход від участі в капіталі												
14. Інші фінансові доходи	-	0,8							18	10		
15. Інші доходи	0,2	-	0,3	0,4	-	0,4	-	142,4	244,4	264,0	2,2	0,1
16. Фінансові витрати	2,9	1,5					123,5	180,5	9417	6183		
17. витрати від участі в капіталі												
18. Інші витрати	0,4	0,9		7,4	11,0		1	2	7569	1376	136,9	1,2
19. Податок на прибуток від звичайної діяльності	-	-	?	?	-	-	-	-	-		-	-
20. Фінансові результати від звичайної діяльності	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
21. Чистий прибуток	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?

Продовження таблиці А.7- Операційні витрати за елементами

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Матеріальні затрати	548,1	351,5	11671	12430	158,7	1735,8	1219,3	1013,4	16811	14773	218,6	280,8
2. Витрати на оплату праці	19	23,1	1032	1087	311,3	637,7	532,7	527,9	22570	23339	316,2	286,8
3. Відрахування на соціальні заходи	7,9	8,4	365	373	116,7	242,3	168,1	204,7	8319	8355	114,9	103,1
4. Амортизація	17,4	5,4	500	480	6,7	44,15	115,17	111,15	13619	21934	295,8	277,8
5. Інші операційні витрати	45,8	27,1	?	?	833,4	739,7	401,9	287,9	12838	19085	183,9	224,2
Разом	638,3	415,6	?	?	?	?	?	?	?	?	1129,4	1172,7

Таблиця А.8 – Додаткова інформація до варіанту 5

Показники	Базовий період	Звітний період
Електроенергія	191030	235746
Реалізація товарів	76400	93434
Реалізація робіт послуг	5470	6759

Продовження додатка А

Таблиця А.9 – Аналіз впливу торгової націнки та витрат обігу на величину збитку*

Показники	Базовий період	Звітний період	Темп росту	Абсолютне відхилення (+,-)
1	2	3	4	5
1. Чистий дохід (ЧД)				
2. Собівартість реалізованої продукції (СРП)				
3. Торгова націнка (ТН) (ряд.1 – ряд.2)				
4. % ТН до ЧД (ряд3 / ряд.1)				
5. Витрати обігу (ВО)				
6. % ВО до ЧД (ряд.5 / ряд.1)				

* Визначити самостійно до варіанту 6

Таблиця А.10 – Підприємства по варіантах

№ п/п	Найменування підприємства
В – 1	ТОВ “Експрес” (швейне виробництво)
В – 2	Макаронна фабрика
В – 3	Товариство “ЛЕН” (вирощування та переробка льону)
В – 4	ЗАТ ЧВФ “Берегиня”
В – 5	Чернігівобленерго
В – 6	Чернігівголовапостач

Додаток Б - Додаткова інформація до варіанту 3 у викладача.